

Classica et Christiana, 18/1, 2023,
ISSN: 1842-3043; e-ISSN: 2393-2961

Rezumate/Riassunti/Abstracts

PREFAZIONE

DOI: 10.47743/CetC-2023-18.1.11

Andrea BALBO
(Dipartimento di Studi Umanistici,
Università degli Studi di Torino)

INTRODUZIONE

DOI: 10.47743/CetC-2023-18.1.13

Nelu ZUGRAVU
(Centro di Studi Classici e Cristiani, Facoltà di Storia,
Università “Alexandru Ioan Cuza” di Iași)

LA VIOLENZA MILITARE DA LUCA AD AGOSTINO: ALCUNE QUESTIONI E UN CASO DI STUDIO

DOI: 10.47743/CetC-2023-18.1.25

Luana Lucia ASCONE
(Università degli Studi di Torino)

Parole chiave: *Agostino, Luca, Bonifacio, barbari, soldati.*

Riassunto: *Questo studio mira ad analizzare l'evoluzione del trattamento di Lc 3,14 a cavallo tra IV e V secolo, con particolare attenzione all'interpretazione che ne dà Agostino. Nel caso proposto, l'esortazione lucana ai soldati a non ricorrere alla violenza contro i civili è ri-funzionalizzata da Agostino nel contesto della guerra contro i barbari, con conseguenze significative.*

Keywords: *Augustine, Luke, Boniface, barbarians, soldiers.*

Abstract: *Military violence from Luke to Augustine: some issues and a case-study.* This study aims to analyse the evolution of the treatment of Lk 3:14 at the turn of the fourth and fifth centuries, with particular attention to the interpretation given by Augustine. In this sense, exhortation – attributed to Jesus in Luke’s gospel – to the soldiers not to use violence against civilians is re-worked by Augustine in the context of the war against the barbarians, with relevant consequences.

Cuvinte-cheie: Augustin, Luca, Bonifaciu, barbari, soldați.

Rezumat: *Violența militară de la Luca la Augustin: unele probleme și un studiu de caz.* Acest studiu își propune să analizeze evoluția interpretării pasajului Lc 3,14 între sfârșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al V-lea, cu o atenție deosebită la interpretarea dată de Augustin. În cazul propus, îndemnul – atribuit de Luca lui Isus – soldaților de a nu recurge la violență împotriva civililor este relucrat de Augustin în contextul războiului împotriva barbarilor, cu consecințe semnificative.

LE CONSEGUENZE DELLA VIOLENZA MILITARE. FERITE E GUARIGIONI SUL CAMPO DI BATTAGLIA DA OMERO AL TARDO ANTICO

DOI: 10.47743/CetC-2023-18.1.45

Alice BORGNA
(Università del Piemonte Orientale)

Keywords: ancient medicine, penetrating trauma, vulnera, healing, pharmacology, ancient physicians.

Abstract: The contribution deals with the penetrating wound and its literary representation. Here, the first paradigm appears in Homer (Il. 4, 189-219, later taken up by Virgil (Aen. 12, 387-390): healing is essentially a divine prerogative since only the gods can restore completely and bestow this privilege upon their favorites. Therefore, the role of the doctor is scarce. Even recognizing the battlefield as the privileged place for observing the human body, the technical sources do not oppose a coherent set of texts dedicated to military medicine to this epic model. Consequently, the practice must be decoded starting from an articulated set of steps and documents.

Cuvinte-cheie: medicină antică, traumă, vulnera, vindecare, farmacologie, medici antici.

Rezumat: Contribuția tratează rana provocată de arme și reprezentarea ei literară. În acest context, paradigma dezvoltată de Homer (Il. 4, 189-219, reluată ulterior de Vergil (Aen. 12, 387-390) conform căreia vindecarea este în esență o prerogativă divină este deosebit de semnificativă: numai zeii pot restaura complet și acordă acest privilegiu favoriților lor; prin urmare, rolul medicului este limitat. Acestui model epic sursele tehnice – recunoscând câmpul de luptă drept loc privilegiat de observare a corpului uman – nu se opun unui set coerent de texte dedicate medicinei militare, a căror practică trebuie mai degrabă decodificată plecând de la un set articulat de pași și documente.

LES « CRIMES DE GUERRE » EXISTAIENT-ILS EN 614 APRÈS J.-C. ? OU LA PRISE DE JÉRUSALEM PAR LES PERSES SASSANIDES

DOI: 10.47743/CetC-2023-18.1.79

Christian BOUDIGNON
(Université d'Aix-Marseille, CNRS, Centre P.-A. Février)

Keywords: *Did “war crimes” exist in 614 AD? or The capture of Jerusalem by the Sassanid Persians.* war crimes, holy war, fair war, excess of violence, Jerusalem, 614 A. D., Strategios monk of Saint-Sabas, Sophronius of Jerusalem.

Abstract: *In Antiquity the « fair war » or the « holy war » had been theorized against excess of violence. In modern times, « war crimes » have been thought as a definition of excess of military violence. In this paper, we try to compare the narrative approach on military violence in the text of the monk Strategios: the Fall of Jerusalem (614 A.D.), and modern ideas of « war crimes ». After a presentation of the historical background, we focus on four pre-concepts used in the text of Strategios : objectivation of military violence on civilians, martyrization of the victims, use of a comput of dead people in Jerusalem as a possible juridical proof against the adversaries, use of animal metaphors. Is it possible to think of these pre-concept as a form of juridical response to the military violence experimented at that time ?*

Cuvinte-cheie: *crime de război, război sfânt, război drept, exces de violență, Ierusalim, 614 d.H., Strategios, călugăr la Sf. Saba, Sophronius din Ierusalim.*

Cuprins: *Au existat „crime de război” în 614 d.Hr.? sau Cucerirea Ierusalimului de către perșii sasanizi. În Antichitate, „războiul drept” sau „războiul sfânt” fusese teoretizat împotriva excesului de violență. În timpurile moderne, „crimele de război” au fost gândite ca o definiție a excesului de violență*

militară. În această lucrare, încercăm să comparăm abordarea narativă a violenței militare din textul călugărului Strategios: căderea Ierusalimului (614 d.Hr.) și ideile moderne despre „crime de război”. După o prezentare a contextului istoric, ne concentrăm pe patru preconcepte utilizate în textul lui Strategios: obiectivarea violenței militare asupra civililor, martirizarea victimelor, folosirea unui tabel al morților la Ierusalim ca posibilă dovadă juridică împotriva adversarilor, folosirea metaforelor animale. Este posibil să ne gândim la aceste preconcepte ca o formă de răspuns juridic la violența militară experimentată la acea vreme?

SPUMAT DECOLOR CRUORE FLUVIUS: LA VIOLENZA MILITARE NEI PANEGIRICI LATINI

DOI: 10.47743/CetC-2023-18.1.103

Vincenzo DEL CORE
(Università degli Studi di Torino)

Keywords: *panegyrics, Pacatus Drepanius, violence, Late Antiquity, war, Theodosius.*

Abstract: *Military violence in the Latin panegyrics.* The paper aims to deal with some examples of description of violence in Roman panegyrics, with particular attention to the work on Pacatus Drepanius, also with some reference to Themistius.

Cuvinte-cheie: *panegirice, Pacatus Drepanius, violență, antichitate târzie, război, Theodosius.*

Rezumat: *Violența militară în panegiricele latinești.* Lucrarea își propune să ofere câteva exemple de descriere a violenței în panegiricele romane, cu o atenție deosebită asupra lucrării lui Pacatus Drepanius, de asemenea, cu unele referiri la Themistius.

LA VIOLENZA MILITARE NELLA DECLAMAZIONE LATINA: UN CASO DI STUDIO

DOI: 10.47743/CetC-2023-18.1.117

Tommaso LUPO
(Università degli Studi di Torino)

Keywords: *controversiae, declamation, rhetoric, violence, military, war.*

Abstract: *Military violence in the latin declamation: a case study.* *The following article, after an introduction aimed at defining the prerogatives of the concept of violence, one of the most fruitful narrative categories in the Latin declamatory genre, examines the particular case of excerptum 7, a rhetorical exercise found in the sylloge attributed to the rhetorician Calpurnius Flaccus whose thematic structure is based on certain elements of military violence.*

Cuvinte-cheie: *controversiae, declamație, retorică, violență, militari, război.*

Rezumat: *Violența militară în declamația latină: un studiu de caz.* *După o introducere al cărei scop este definirea conceptului de violență, una dintre cele mai fecunde categorii narative ale genului declamator latin, articolul care urmează analizează cazul particular al excerptum 7, un exercițiu retoric care se găsește în sylloge atribuit retorului Calpurnius Flaccus, a cărui structură tematică pe care o dezvoltă se bazează pe anumite elemente de violență militară.*

HUMANITAS E VIOLENZA MILITARE IN AMMIANO: UNA SORPRENDENTE SINTONIA?

DOI: 10.47743/CetC-2023-18.1.131

Simone MOLLEA

(Università di Torino / Università della Svizzera italiana)

Keywords: *Ammianus, military violence, humanitas.*

Abstract: *Humanitas and military violence in Ammianus: a surprising harmony?* *This paper investigates the relationship between military violence and the wertbegriff humanitas in Ammianus' Res gestae. In particular, it argues that while a concept like humanitas should prevent episodes of violence in military context, in the three cases analysed here (14.10.15, 21.13.10 and 31.4.12) it fails its purpose. This happens because there seems to be a kind of incompatibility between this concept of value and the emperors to which it is linked by Ammianus.*

Cuvinte-cheie: *Ammianus, violență militară, humanitas.*

Rezumat: *Humanitas și violența militară în Ammianus: o surprinzătoare armonie?* *Această lucrare investighează relația dintre violența militară și conceptul de humanitas din Res gestae ale lui Ammianus. În special, susține că, deși un concept precum humanitas ar trebui să prevină episoadele de violență în context militar, în cele trei cazuri analizate aici (14.10.15, 21.13.10 și*

31.4.12) nu își atinge scopul. Acest lucru se întâmplă pentru că pare să existe un fel de incompatibilitate între acest concept de valoare și împărații de care este legat Ammianus.

EL FENÓMENO DE LA VIOLENCIA MILITAR EN LA LITERATURA TÉCNICA LATINA

DOI: 10.47743/CetC-2023-18.1.143

David PANIAGUA
(Departamento de Filología Clásica e Indoeuropeo,
Universidad de Salamanca)

Keywords: *violence, uis, uiolentia, saeuitia, crudelitas, ferocia, Latin technical literature, ars militaris, medicine, veterinary, law.*

Abstract: *The phenomenon of military violence in Latin technical literature. This paper offers an examination of the presence/absence of violence in Latin texts on military technique, medicine, veterinary and law. Through the study of the use of Latin terminology expressing the idea of violence, namely uis and uiolentia, or the idea of brutality, that is saeuitia, crudelitas and ferocia, the paper aims to assess the relevance and the attention paid to this kind of phenomenon in the Roman technical texts.*

Cuvinte-cheie: *violență, uis, uiolentia, saeuitia, crudelitas, ferocia, literatură tehnică latină, ars militaris, medicină, medicină veterinară, drept.*

Rezumat: *Fenomenul violenței militare în literatura tehnică latină. Această lucrare examinează prezența/absența violenței în textele latine de tehnică militară, medicină, medicină veterinară și drept. Prin studiul utilizării terminologiei latine care exprimă ideea de violență, și anume uis și uiolentia, sau ideea de brutalitate, adică saeuitia, crudelitas și ferocia, lucrarea își propune să evalueze relevanța și atenția acordată acestui gen de fenomen în textele tehnice romane.*

DE MORTIBUS USURPATORUM.
L'ELIMINAZIONE VIOLENTA DEGLI USURPATORI
TRA IV E VI SECOLO D.C.

DOI: 10.47743/CetC-2023-18.1.179

Andrea PELLIZZARI*
(Università di Torino)

Keywords: *usurpators, emperors, violence, Late Antiquity.*

Abstract: *De mortibus usurpatorum. The violent elimination of the usurpers between the 4th and 6th centuries AD. Usurpation as a feature of the imperial system was characteristic of the last historical phase of the Roman empire. The legitimate emperor was often a usurper who had succeeded, who had managed to defeat his adversary militarily and who had convinced his subjects – and posterity – through propaganda that his right to rule was indisputable. Victory in battle was in fact presented as a sign of the divine predilection that had chosen its champion. The defeat of the adversary was the sign of his delegitimation in the eyes of God and in the eyes of men; it was accomplished by his elimination, which could take place either by death in combat or by suicide following defeat, or through his execution through often infamous rituals that expressed the ritualistic overthrow or the contrapasso always associated with these ceremonies.*

Cuvinte-cheie: *uzurpatori, împărați, violență, antichitate târzie.*

Rezumat: *De mortibus usurpatorum. Eliminarea violentă a uzurpatorilor între secolele IV-VI d.H. Uzurparea ca trăsătură a sistemului imperial a fost caracteristică ultimei faze istorice a Imperiului roman. Împăratul legitim era adesea un uzurpator care reușise să-și învingă militar adversarul și care convinsese supușii – și posteritatea – prin propagandă că dreptul său de a conduce este incontestabil. Victoria în luptă era de fapt prezentată ca un semn al predilecției divine care își alesese campionul. Înfrângerea adversarului a fost semnul delegitimării lui în ochii lui Dumnezeu și în ochii oamenilor; ea a fost realizată prin eliminarea sa, care putea avea loc fie prin moarte în luptă, fie prin sinucidere după înfrângere, fie prin executarea sa prin ritualuri adesea infame care exprimau răsturnarea ritualică sau contrapasso-ul întotdeauna asociat cu aceste ceremonii.*

* andrea.pellizzari@unito.it

L'INTERVENTION DE L'ARMÉE DANS LES QUERELLES RELIGIEUSES AU IVE SIÈCLE : VIOLENCES, TORTURES OU SIMPLE COERCITIO ?

DOI: 10.47743/CetC-2023-18.1.201

Bruno POTTIER
(Aix-Marseille Université, Centre Camille Jullian)

Keywords : *Donatism, circumcelliones, Marculus, Isaac and Maximianus, Athanasius, Constantius II, Ammianus Marcellinus.*

Abstract : *The army interventions against religious dissidents in the fourth century : violence, tortures or mere coercitio ?* Members of Christian Churches stigmatized as schismatics and heretics by Christian emperors in the fourth century often denounced the violence committed by the army against them. They claimed to be victims of a full scale persecution comparable to that of the pagan emperor Diocletian. Soldiers were often assumed to have retained a sadistic behavior towards Christians and to have usually submitted these heretics or schismatics to torture. This raises the question of the level of state violence that can be tolerated by fourth century society. However, two cases studies, the repression of Donatism by Constantine and his son Constans between 317 and 347 and that of the Nicene Church of Alexandria by his brother Constantius II, show that these emperors usually intended to limit the use of force by the soldiers, in particular to avoid creating martyrs. Heretics and schismatics used rhetorical strategies to present as violence and torture the limited use of force to expel them from the basilicas which they were supposed to possess illegally. This derived from the right of coercitio traditionally attributed to magistrates and soldiers, which only involved beatings by sticks. However, these rhetorical strategies could be successful, as they could coincide with critical discourses against the abuses usually committed by the administration and the army under tyrannical emperors that were well accepted among pagan and Christian elites in the fourth century.

Cuvinte-cheie : *donatism, circumcelliones, Marculus, Isaac și Maximianus, Athanasius, Constantius II, Ammianus Marcellinus.*

Rezumat: *Intervențiile armatei împotriva disidenților religioși în secolul al IV-lea: violență, torturi sau simplă coercitio?* Membrii Bisericilor creștine stigmatizați ca schismatici și eretici de către împărații creștini din secolul al IV-lea au denunțat adesea violența comisă de armată împotriva lor. Ei pretindeau că sunt victimele unei persecuții pe scară largă comparabilă cu cea a împăratului păgân Dioclețian. S-a presupus adesea că soldații au manifestat un comportament sadic față de creștini și că, de obicei, i-au supus torturii pe acești eretici sau schismatici. Aceasta ridică problema nivelului de violență de stat care

poate fi tolerat de societatea din secolul al IV-lea. Totuși, două studii de caz, reprimarea donatismului de către Constantin și fiul său Constans între 317 și 347, și cea a Bisericii niceene din Alexandria de către fratele său Constanțiu al II-lea, arată că acești împărați au intenționat, de obicei, să limiteze folosirea forței de către soldați, în special pentru a evita crearea de martiri. Ereticii și schismaticii au folosit strategii retorice pentru a prezenta drept violență și tortură utilizarea limitată a forței pentru a-i expulza din bazilicile pe care se presupunea că le posedau ilegal. Aceasta derivă din dreptul de constrângere atribuit în mod tradițional magistratilor și soldaților, care presupunea doar bătăi cu bețe. Totuși, aceste strategii retorice au putut avea succes, deoarece puteau coincide cu discursurile critice împotriva abuzurilor comise de obicei de administrație și armată sub împărații tiranici, care au fost bine acceptate în rândul elitelor păgâne și creștine în secolul al IV-lea.

LEGIONI, UN ESERCITO “NON” VIOLENTO?

DOI: 10.47743/CetC-2023-18.1.235

Stefano ROZZI

(Dipartimento di Studi Umanistici, Università di Torino)

Keywords: *violenza, crudelitas, discordia, feritas, ferocitas, furor, immanitas, impietas, inhumanitas, vis, βία, δεινός, θυμικός, σφοδρός, trattati militari, de re militari.*

Abstract: *Legions, a “non” violent army?* The aim of this paper is to examine some preliminary ways to investigate the lack of violent words in the Roman military literature both in Latin and Greek. The absence of this kind of terminology could have its roots in a certain way of thinking caused by social and anthropological environment. The paper suggests some research topics that can be explored to track down the origin of this phenomenon.

Cuvinte-cheie: *violență, crudelitas, discordia, feritas, ferocitas, furor, immanitas, impietas, inhumanitas, vis, βία, δεινός, θυμικός, σφοδρός, tratate militare, de re militari.*

Rezumat: *Legiunile, o armată „non-violentă”?* Scopul acestei lucrări este de a examina câteva modalități preliminare de investigare a lipsei cuvintelor violente în literatura militară romană atât de limbă latină, cât și greacă. Absența acestui tip de terminologie și-ar putea avea rădăcinile într-un anumit mod de gândire cauzat de mediul social și antropologic. Lucrarea sugerează câteva subiecte de cercetare care pot fi explorate pentru a identifica originea acestui fenomen.

FORTUNAE OPPROBRIA: LA VISIONE (E LA RIMOZIONE) DELLA GUERRA NELLA POESIA DI AUSONIO

DOI: 10.47743/CetC-2023-18.1.249

Giampiero SCAFOGLIO
(Université Côte d'Azur)

Keywords: *Ausonius, Griphus ternarii numeri, Bissula, Mosella, view of war, rejection and removal of violence.*

Abstract: Fortunae opprobria: the vision (and removal) of war in Ausonius' poetry. *Although living in a period troubled by wars caused by barbarian pressure and incursions into the borders of Roman Empire, Ausonius never speaks of conflicts and violence in his poetry: on the contrary, he dedicates himself to disengaged and apparently futile literary exercises (Griphus ternarii numeri), and gives a peaceful and harmonious image of the world that does not correspond to reality (Mosella). But even though he does not speak openly of war, he represents its consequences on human life in sharply negative terms (Bissula). I shall therefore demonstrate that his rejection of war and violence takes the form of distancing and removal.*

Cuvinte-cheie: *Ausonius, Griphus ternarii numeri, Bissula, Mosella, viziunea asupra războiului, respingerea și înlăturarea violenței.*

Rezumat: Fortunae opprobria: viziunea (și înlăturarea) războiului în poezia lui Ausonius. *Deși trăiește într-o perioadă tulburată de războaie cauzate de presiunile barbare și de incursiunile în interiorul frontierelor Imperiului Roman, Ausonius nu vorbește niciodată de conflicte și violență în poezia sa: dimpotrivă, se dedică exercițiilor literare dezangajante și aparent zadarnice (Griphus ternarii numerici) și oferă o imagine pașnică și armonioasă a lumii, care nu corespunde realității (Mosella). Dar, chiar dacă nu vorbește deschis despre război, el reprezintă consecințele acestuia asupra vieții umane în termeni puternic negativi (Bissula). Prin urmare, voi demonstra că respingerea de către el a războiului și violenței ia forma distanțării și înlăturării.*

LA VIOLENZA MILITARE CONTRO LO STRANIERO: TRACCE DI *XENELASIA* NEL MONDO TARDOANTICO

DOI: 10.47743/CetC-2023-18.1.279

Gemma STORTI
(PhD The Ohio State University)

Keywords: *xenelasia, Gainas, Chrysostom, Stilicho, Aspar.*

Abstract: *Military violence against foreigners: traces of xenelasia in the late antique world.* The present paper takes into account the use of the word *xenelasia* in a homily by John Chrysostom. It shows that this word was still preserved in Late Antiquity and could retain its symbolic value of contamination when applied to special circumstances of civil crisis, such as the turmoil that involved Gainas and the Goths in Constantinople in the year 400.

Cuvinte-cheie: *xenelasia, Gainas, Chrysostom, Stilocho, Aspar.*

Rezumat: *Violența militară împotriva străinilor: urme de xenelasia în lumea antică târzie.* Lucrarea de față ține cont de utilizarea cuvântului *xenelasia* într-o omilie a lui Ioan Gură de Aur. Arată că acest cuvânt a fost încă păstrat în antichitatea târzie și și-ar putea păstra valoarea simbolică de contaminare atunci când este aplicat unor circumstanțe speciale de criză civilă, cum ar fi tulburările care i-au implicat pe Gainas și pe goții la Constantinopol în anul 400.